

APKALTINAMOJO NUOSPONDŽIO PRIĖMIMO SENATIES NUOSTATŲ TAIKYMAS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Eglė Riaubaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedra
Ateities g. 20 LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4584
Elektroninis paštas e.riaubaitė@lat.lt

Pateikta 2011 m. balandžio 27 d., parengta spausdinti 2011 m. lapkričio 21 d.

***Anotacija.** Straipsnyje analizuojamos apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties instituto nuostatų taikymo teismų praktikoje problemos. Šio instituto svarbą bei aktualumą rodo tai, kad paskutiniu metu Lietuvos Respublikos Seime buvo svarstomos net trys baudžiamojo įstatymo pataisos dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo taikymo sąlygų, kol galiausiai 2010 m. birželio 15 d. įstatymu buvo priimta nauja Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio (apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis) redakcija.*

Tačiau daugiausia problemų tiek teismams, tiek proceso dalyviams, o ypač kaltinamajam ir nukentėjusiajam, kyla dėl baudžiamojo proceso įstatymo spragų. Taip pat straipsnyje atkreipiamas dėmesys į tai, kad bylos nutraukimas bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje neišnagrinėjus jos iš esmės pažeidžia nukentėjusiojo ir kaltininko teises, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (BPK 1 straipsnio 1 dalis). Be to, straipsnyje keliama problema, koks procesinis dokumentas turėtų būti priimtas teismui išnagrinėjus bylą iš esmės ir nustačius apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygas, nes Baudžiamojo proceso kodeksas to nereglamentuoja, ieškoma paralelių su nuosprendžiu, kuriuo atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės nutraukiama byla (BPK 303 straipsnio 4 dalis). Kita ne mažiau aktuali problema, išskylanti

teismams taikant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties institutą, yra civilinio ieškinių išsprendimas. Autorė siūlo, kaip galėtų būti tobulinamas baudžiamojo proceso įstatymas, kad būtų išspręstos minėtos procesinės problemos.

Reikšminiai žodžiai: *apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis, baudžiamoji atsakomybė, nuosprendžio priėmimas.*

Įvadas

Įsigaliojus 2000 m. Baudžiamajam kodeksui (toliau – BK) padaugėjo bylų, kurios nepasiekia teismo, arba nors ir pasiekia, tačiau apkaltinamasis nuosprendis jose nepriimamas, nes suėjo BK 95 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyti apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai. Tai reiškia, kad asmuo, kaltintas nusikalstamos veikos padarymu, nėra nuteisiamas (nepriimamas apkaltinamasis nuosprendis ir neskiriama baismė). Dažnai toks bylos posūkis visuomenės vertinamas nepalankiai ir teigiama, kad kaltininkams pavyko išvengti baudžiamosios atsakomybės. Tokius vertinimus daro ir politikai, todėl Seime kartkarčiais atsiranda įstatymų projektai, kuriais siekiama pailginti senaties terminus, taip iš esmės darant šį institutą negyvybingą. Prie to prisideda ir mokslininkai. Antai Teisės instituto mokslo darbuotojai, atlikę studiją apie senaties institutą kitų valstybių įstatymuose, nustatė, kad dalyje valstybių senaties taikymo sąlygos yra sudėtingesnės, o senaties terminai ilgesni ir tuo pagrindu padarė išvadą, kad ilginti senaties terminus reikia ir Lietuvoje¹.

Šios problemos aktualumą patvirtina ir tas faktas, kad 2010 m. Lietuvos Respublikos Seime buvo užregistruoti net trys Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektai. Du iš jų pateikė Seimo nariai Saulius Stoma (2010 m. vasario 9 d.) ir Konstantinas Ramelis (2010 m. balandžio 21 d.), o vieną – Lietuvos Respublikos Prezidentė (2010 m. kovo 23 d.).

Išanalizavę minėtus įstatymų projektus galime skirti šiuos pagrindinius siūlymus: 2010 m. kovo 23 d. pateiktame Lietuvos Respublikos Prezidentės projekte siūloma ilginti BK 95 straipsnio 1 dalyje nustatytus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminus bei išplėsti sąrašą veikų, kurioms senatis netaikoma; 2010 m. vasario 9 d. pateiktame Seimo nario S. Stomos projekte siūloma keisti BK 95 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą, kad senaties terminas skaičiuojamas iki nuosprendžio priėmimo dienos nustatant, kad senatis nutrūksta pareiškus kaltinimą; 2010 m. balandžio 21 d. pateiktame seimo nario K. Ramelio projekte siūloma išplėsti atvejus, kai sustoja apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties termino eiga: be jau BK 95 straipsnio 3 dalyje numatyto atvejo, kad senaties eiga sustoja, jeigu nusikalstamą veiką padaręs asmuo pasislėpė nuo ikiteisminio tyrimo arba teismo, ją papildyti nuostata, kad taip pat senaties eiga sustoja atidavus kaltinamąjį teismui.

1 Bikelis, S.; Nikartas, S.; Uselė, L. *Senaties institutas baudžiamojoje teisėje*. Teisės institutas, 2009.

Šių trijų įstatymų projektų pagrindu 2010 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą, kuriuo padarė esminių BK 95 straipsnio pakeitimų.

Nauja BK 95 straipsnio redakcija prailgino apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminus. Nustatyta, kad asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, negali būti priimtas apkaltinamasis nuosprendis, jeigu: 1) praėję: a) treji metai, kai buvo padarytas baudžiamasis nusižengimas; b) aštuoneri metai, kai buvo padarytas neatsargus arba nesunkus tyčinis nusikaltimas; c) dvylika metų, kai buvo padarytas apysunkis tyčinis nusikaltimas; d) penkiolika metų, kai buvo padarytas sunkus nusikaltimas; e) dvidešimt penkeri metai, kai buvo padarytas labai sunkus nusikaltimas; f) trisdešimt metų, kai buvo padarytas nusikaltimas, susijęs su tyčiniu kito žmogaus gyvybės atėmimu. Taigi palyginus su iki šiol galiojusia BK 95 straipsnio redakcija apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminai pailgėjo nuo dvejų metų iki trejų metų, kai padarytas baudžiamasis nusižengimas; nuo penkerių metų iki aštuonerių metų, kai padarytas neatsargus arba nesunkus tyčinis nusikaltimas; nuo aštuonerių metų iki dvylikos metų, kai padarytas apysunkis tyčinis nusikaltimas; nuo dešimties metų iki penkiolikos metų, kai buvo padarytas sunkus nusikaltimas; nuo penkiolikos metų iki dvidešimt penkerių, kai padarytas labai sunkus nusikaltimas; nuo dvidešimties metų iki trisdešimties metų, kai buvo padarytas nusikaltimas, susijęs su tyčiniu kito žmogaus gyvybės atėmimu. Tačiau šiame straipsnyje mes neanalizuosime minėtų baudžiamojo įstatymo padarytų pakeitimų, o apsistosime ties baudžiamuoju procesiniu senaties instituto aspektu, daugiausia dėmesio skirdami aktualioms teismų praktikos problemoms ir jų sprendimo galimybėms. Taip pat pažymėtina, kad užsienio valstybių teisinis apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo instituto reguliavimas buvo nagrinėtas ankstesniame autorės straipsnyje, publikuotame „Socialinių mokslų studijų“ 2009 4(4) numeryje².

1. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo procesiniai aspektai

Dabar pabandysime aptarti kai kurias senaties instituto nuostatas, kurios kelia problemų tiek teorijoje, tiek teismų praktikoje. Jei nebus toliau tobulinamas senaties teisinis reguliavimas, tos problemos ir toliau darys įtaką teisingumo vykdymui, nesvarbu, sena ar nauja įstatymo redakcija galios.

Pirmiausia paliesime procesinį apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties aspektą, kurį įstatymų pakeitimų „vėjai“ aplenkė. *Pagal BK 95 straipsnio 1 dalį apkaltinamasis nuosprendis negali būti priimtas, jei suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties sąlygos. Taigi BK kalbama tik apie apkaltinamąjį nuosprendį. Tuo tarpu išteisinamojo nuosprendžio priimti įstatymas nedraudžia – net ir suėjus senačiai – ir tai yra visiškai pateisinama. Žmogus turi teisę gintis, turi teisę į nekaltumo prezumpciją. Tačiau kad būtų priimtas išteisinamasis nuosprendis, byla turi būti visapusiškai išnagrinėta*

2 Plaćiau žiūrėti: Riaubaitė, E. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties samprata, juridinė prigimtis bei jos taikymo sąlygos pagal 1961 ir 2000 metų baudžiamuosius kodeksus. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 4(4): 159–177.

teisiama jame posėdyje, ištirti įrodymai. *Tuo tarpu Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 3 straipsnio 1 dalies 2 punktą nustato, kad baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, jeigu suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai, o tiksliau, jei yra visos BK 95 straipsnyje nustatytos sąlygos taikyti apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatį. Ši BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtinta nuostata paprastai aiškinama taip, kad byla tuojau pat turi būti nutraukiama, nesvarbu, kokioje baudžiamojo proceso stadijoje (ikiteisminio tyrimo ar teisminio nagrinėjimo) ji yra. Taip teismai paprastai ir daro.*

Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai gali sueiti bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje: tiek ikiteisminio tyrimo, tiek bylos parengimo nagrinėti teisme metu, tiek nagrinėjant bylą teisme. Pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktą baudžiamoji byla tokiu atveju turi būti nutraukiama. Atitinkami BPK straipsniai reglamentuoja, kokį procesinį sprendimą esant atitinkamai baudžiamojo proceso stadijai reikia priimti suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminams:

1. Jei apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai sueina ikiteisminio tyrimo metu, pagal BPK 214 straipsnio 1 dalį ikiteisminis tyrimas nutraukiamas prokuroro nutarimu;
2. Jei apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai sueina bylos parengimo nagrinėti teisme metu, pagal BPK 235 straipsnio 1, 2 ir 3 dalis bylos nutraukimo klausimai nagrinėjami teismo posėdyje, o teisėjas ar teisėjų kolegija priima nutartį.
3. Jei apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai sueina teisminio bylos nagrinėjimo metu, pagal BPK 254 straipsnio 4 dalį byla nutraukiama teismo nutartimi.

Ikiteisminis tyrimas labai svarbi baudžiamojo proceso stadija. Būtent šioje stadijoje renkami įrodymai, nustatinėjami nusikaltimo požymiai ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties sąlygos. Ikiteisminiame tyrime turi būti formuluojamas kaltinimas, jis išdėstomas pranešime apie įtarimą ir kaltinamajame akte. Šiuose procesiniuose aktuose pateikiama inkriminuotos veikos kvalifikacija su nuoroda į BK straipsnį ir jo dalį. Tačiau kad veika būtų tinkamai kvalifikuota, reikia išsiaiškinti bylos aplinkybes, apklausti liudytojus, nukentėjusiuosius, surinkti veikos padarymo įrodymus, o tai reikalauja ne tik pastangų, bet ir laiko. Įsivaizduokime, kad senaties terminas sueina, kai dar tik sprendžiama, ar pradėti ikiteisminį tyrimą arba jį pradėjus, bet asmeniui dar nepateiktas įtarimas – yra tik prokuroro rezoliucija dėl ikiteisminio tyrimo pradžios. Aišku, kad nustatytos veikos aplinkybės ir veikos kvalifikacija dar yra labai paviršutiniška, netiksli. Juk net ir pateikus įtarimą, įtariamasis gali nesutikti su įtarimu, kitaip interpretuoti padarytą veiką. Jei tuo momentu prokuroras fiksuoja senaties terminų suėjimą, ikiteisminis tyrimas paprastai nutraukiamas net nesistengiant detalizuoti nusikaltimo padarymo aplinkybių. *Tuo tarpu senaties terminai yra susiję su padaryto nusikaltimo kategorija. Kadangi BK 95 straipsnio 1 dalies 1 punkto a-f papunkčiuose nustatyti apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai priklauso nuo nusikaltimų kategorijos (kuo „didesnė“ kategorija, tuo terminai ilgesni), todėl galutinė nusikalstamos veikos kvalifikacija lemia, kuris iš BK 95 straipsnio 1 dalies 1 punkto a-f papunkčiuose nustatytų*

apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminų bus taikomas konkrečiu atveju. Už nesunkų nusikaltimą jie vienokie, už sunkų kitokie. Įsivaizduokime, kad asmeniui, kuris slapta pagrobė svetimą turtą, pareiškiamas įtarimas pagal BK 178 straipsnio 1 dalį, tačiau ikiteisminio tyrimo metu sueina BK 95 straipsnio 1 dalies b papunktyje nesunkiems nusikaltimams nustatytas penkerių (pagal naują redakciją aštuonerių) metų apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas ir byla nutraukiama. Tačiau galbūt papildomai ištyrus bylos aplinkybes, apklausus įtariamąjį ar nukentėjusįjį, padarius teismo medicinos ekspertizę būtų paaiškėję, kad jis padarė ne slaptąją, o atvirąją vagystę ar gal net plėšimą, ir jam turi būti pareikštas patikslintas įtarimas pagal BK 178 straipsnio 2 dalį arba pagal BK 180 straipsnio atitinkamą dalį. Kadangi BK 178 straipsnio 2 dalyje numatytas nusikaltimas yra apysunkis, o numatytas BK 180 atitinkame straipsnyje gali būti ir sunkus, todėl įtariamajam pagal BK 95 straipsnio 1 dalies 1 punkto c ir d papunkčius nustatyti atitinkamai aštuonerių ir dešimties (pagal naują redakciją atitinkamai dvylikos ir penkiolikos) metų apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai dar nebūtų suėję, byla būtų perduota teismui ir kaltininkui nepavyktų išvengti baudžiamosios atsakomybės.

Taigi, autoriaus nuomone, bylos nutraukimas dėl senaties ikiteisminiame tyrime neatitinka sąžiningo proceso principo, gali pažeisti tiek nukentėjusiųjų, tiek kaltininko teises ir teisingumo interesus. Iš kitos pusės, asmuo, padaręs sunkų nusikaltimą dėl neteisingos veikos kvalifikacijos, išvengia pelnytą baudžiamosios atsakomybės ir taip padaroma neatitaisoma žala teisingumo interesams, o asmuo gali toliau nusikalsti. Priimant prokuroro nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo dėl senaties pradinėje ikiteisminio tyrimo stadijoje paprastai nėra žinoma galutinė veikos kvalifikacija, nes kol byla iš esmės neišnagrinėjama teisme, tol veikos kvalifikacija gali kisti. Ypač rizikinga situacija iškyla ikiteisminio tyrimo metu, kai padarytos veikos požymiai nėra detalčiai nustatyti, o kvalifikacija dar labai neaiški ir suformuluotas tik pradinis įtarimas.

Dar blogiau reiktų vertinti tokią praktiką, kai ikiteisminis tyrimas remiantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktu nutraukiamas ne tik nepateikus įtarimo, bet ir net nustačius įtariamo asmens, kas, kaip rodo teisės instituto mokslininkų atliktas tyrimas, prokurorinėje praktikoje gana paplitę. Taigi išvada tokia, kad būtina keisti BPK ir pašalinti nuostatą, kad ikiteisminis tyrimas gali būti nutraukiamas dėl senaties prokuroro nutarimu. Tokia teisė turi būti suteikta tik teismui išnagrinėjus visas bylos aplinkybes ir nustačius visas apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties sąlygas. O kol tokios pataisos nepadarytos, prokurorai neturėtų skubėti nutraukti bylų.

Ne mažiau keistas senaties taikymo teisinis reguliavimas nustatytas ir tais atvejais, kai byla patenka į teismą. Jei apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai baigiasi bylos parengimo nagrinėti teisme metu, pagal BPK 235 straipsnio 1, 2 ir 3 dalis bylos nutraukimo klausimai nagrinėjami teismo posėdyje, o teisėjas ar teisėjų kolegija priima nutartį. Jei apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai baigiasi teismo bylos nagrinėjimo metu, pagal BPK 254 straipsnio 4 dalį byla nutraukiama teismo nutartimi. Taigi išeina, kad teismui nagrinėjant bylą ir staiga (arba ne staiga, bet neišvengiamai) bylos nagrinėjimo metu sueinant senaties terminui, teismas turi nutraukti visus veiksmus, įrodymų tyrimą, baigiamąsias kalbas ir nedelsdamas priimti nutartį nutraukti

bylą dėl senaties. Bet ar toks teisinis reguliavimas tinkamas? Ar jis logiškas? Tiek darbo įdėta aiškinant, tiriant ir nagrinėjant bylą ir viskas veltui. Be to, ne pro šalį priminti, kad ir teisme teismo bylos nagrinėjimo metu tiriant įrodymus iškyla būtinybė keisti kaltinimą ir veiką kvalifikuoti pagal sunkesnę nusikalstamą veiką numatantį įstatymą, pagaliau ne vien terminai lemia proceso likimą. Įstatymas dar reikalauja nustatyti, kad asmuo nesislėpė, nepadarė naujo nusikaltimo. Ar praktikoje šiems reikalavimams skiriama ne per mažai dėmesio ir asmuo nepelnytai išvengia baudžiamosios atsakomybės? Dar kartą priminsime, kad BK 95 straipsnio 1 dalyje nustatyti apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai priklauso nuo padaryto nusikaltimo kategorijos (kuo „didesnė“ kategorija, tuo terminai ilgesni), todėl tik galutinė nusikalstamos veikos kvalifikacija lemia, kuris iš BK 95 straipsnio 1 dalies 1 punkto a-f papunkčiuose nustatytų apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminų bus taikomas konkrečiu atveju. Pažymėtina, kad tai galima įvertinti tik išnagrinėjus bylą ir išėjus priimti baigiamojo teismo dokumento. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad net tie patys nusikaltimai, priklausomai nuo kvalifikuojančių požymių buvimo, gali būti priskirti skirtingoms kategorijoms. Antai vagystė (BK 178 straipsnis) priklausomai nuo kvalifikacijos gali būti baudžiamuoju nusizengimu, nesunki, apysunki ir net sunkiu nusikaltimu.

Nutraukus bylą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties neišnagrinėjus bylos iš esmės, dažnai lieka neaiškus klausimas, kuo nusikalto asmuo, kokį gi Baudžiamojo kodekso straipsnį ir jo dalį pažeidė kaltininkas. Taip sudaromos sąlygos jam „išvengti“ realios baudžiamosios atsakomybės.

2. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis: nuteisimas ar išteisinimas?

Pritaikius apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatį ir nutraukus bylą ne vienam kyla klausimas: kaip suprasti prokuroro ar teismo sprendimą? Ką toks sprendimas reiškia iš baudžiamosios teisinės pusės? Ar apkaltinamojo nuosprendžio senaties pritaikymas yra asmens pripažinimas nekaltu (išteisinimas), pripažinimas nepadarius nusikalstamos veikos ar tai vis dėlto konstatavimas, kad jis padarė nusikaltimą, realizavo BK numatytą nusikaltimo sudėtį ir galėtų būti pripažintas kaltu ir nuteisiamas, jei nebūtų suėjusios apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties sąlygos. Koks tokio asmens teisinis statusas?

BPK 44 straipsnio 5 dalis nustato, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo turi teisę, kad jo bylą per kuo trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas. Taigi kiekvienas įtariamas ar kaltinamas nusikalstamos veikos padarymu asmuo turi teisę į teisminį bylos nagrinėjimą ir kartu teisę tikėtis išteisinamojo nuosprendžio. Vadovaujantis nekaltumo prezumpcija kiekvienas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas nenustatomas teismo priimtu ir įsiteisėjusiu teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu. Tuo tarpu bylos nutraukimas dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties BK 95 straipsnio nuostatų prasme nėra asmens išteisinimas. BK 95 straipsnis aiškiai pabrėžia, kad dėl apkaltinamojo

nuosprendžio priėmimo senaties procesas gali būti užbaigiamas tik esant visiems nusikalstamos veikos požymiams, t. y. padarius bet kokios rūšies ar kategorijos nusikalstamą veiką. Taigi asmuo, kuriam procesas nutrauktas dėl senaties, laikomas padaręs nusikalstamą veiką. Tačiau, iš kitos pusės, jis nėra nuteisiamas, nors kai kuriais atvejais teismo sprendimas įforminamas nuosprendžiu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teismų praktikos apžvalgoje „Dėl baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo“ konstatuota, kad nustačius, kad suėjo senaties terminas, baudžiamoji byla turi būti nutraukta, o ne priimamas išteisinamasis nuosprendis³. Taigi kaltininko padėtis yra dvilypė, nes jis laikomas padaręs nusikaltimą, bet nepripažįstamas kaltu. Tačiau kai kurie teismai nuosprendžiu nutraukdami bylą dėl senaties asmenį pripažįsta kaltu. Antai N. G. Visagino miesto apylinkės teismo 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendžiu Visagino miesto apylinkės teismo 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendžiu nuteistas pagal BK 222 straipsnio 1 dalį 60 MGL (7500 Lt) dydžio bauda. Taip pat *N. G. pripažintas kaltu, padaręs nusikaltimus, numatytus BK 300 straipsnio 1 dalyje ir BK 183 straipsnio 1 dalyje (dėl 7337,20 Lt pasisavinimo A. D. vardu ir 3737,20 Lt pasisavinimo R. Ž. vardu pagal atitinkamus kasos išlaidų orderius), ir šioje dalyje byla nutraukta, suėjus patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminui*. N. G. pagal BK 300 straipsnio 1 dalį (dėl mokymo žiniaraščių suklastojimo ir panaudojimo) ir pagal BK 300 straipsnio 1 dalį (dėl dokumentų suklastojimo ir panaudojimo pateikiant Utenos apskrities viršininko administracijos Regioninės plėtros departamento „Phare-2000“ programų prižiūrėtoji) ir 183 straipsnio 1 dalį (dėl 21 567,66 Lt pasisavinimo iš jo žinioje buvusio Lietuvos nacionalinio biudžeto ir Europos sąjungos fondo „Phare“) išteisintas, nesant jo veikose nusikaltimo sudėties. Kaip matome viename nuosprendyje teismas priėmė trijų rūšių sprendimus, vienas iš jų susijęs su pripažinimu kaltu ir senaties taikymu. Tokia formuluotė teismo nuosprendyje prieštarauja įstatymui. Štai kaip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje pasisakė dėl šios teismo sprendimo dalies:

Dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo procesinių aspektų (BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktas, BPK 307 straipsnis).

Iš bylos medžiagos matyti, kad apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygos dėl kasatoriaus padarytų BK 300 straipsnio 1 dalyje ir BK 183 straipsnio 1 dalyje numatytų nusikalstamų veikų suėjo bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme. BPK 307 straipsnio 1 dalies 2 punkte pasakyta, kad tik apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu asmuo pripažįstamas kaltu. Pripažįstant kaltu teismas išreiškia asmens pasmerkimą valstybės vardu dėl baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos padarymo. Asmens pripažinimas kaltu reiškia asmens baudžiamąją atsakomybę. Tik kaltu pripažintas asmuo laikomas patrauktu baudžiamojon atsakomybėn, tik kaltam asmeniui teismas gali skirti bausmę. Nuo asmens pripažinimo kaltu momento pradedama realizuoti baudžiamoji atsakomybė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos kasacinė nutartis 2K-280/1999).

3 Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2010, 33: 413.

Visagino miesto apylinkės teismas 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nepagrįstai buvo nurodytas sprendimas pripažinti N. G. kaltu pagal BK 300 straipsnio 1 dalį ir BK 183 straipsnio 1 dalį ir šioje dalyje bylą nutraukti suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui. Todėl teismų sprendimai keistini dėl esminių baudžiamojo proceso įstatymo – BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto ir BPK 307 straipsnio pažeidimo, kuris sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį. Teisėjų kolegija nutarė pakeisti Visagino miesto apylinkės teismo 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendį ir Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 13 d. nutartį – pašalinti iš Visagino miesto apylinkės teismo 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendžio rezoliucinės dalies ir Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 13 d. nutarties aprašomosios dalies nuorodą į „pripažinimą kaltu“ dėl BK 300 straipsnio 1 dalyje ir BK 183 straipsnio 1 dalyje numatytų nusikaltimų padarymo⁴.

Taigi nutraukiant baudžiamąją bylą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties yra konstatuojamas nusikalstamos veikos padarymas, kas duoda neginčytiną pagrindą pripažinti asmenį kaltu nusikaltimo padarymu, tačiau BPK 307 straipsnis neleidžia vartoti šio termino kituose procesiniuose dokumentuose, išskyrus apkaltinamąjį nuosprendį. Taigi kaltininkas pripažįstamas padaręs nusikalstamą veiką, tačiau nepripažįstamas kaltu dėl jos padarymo.

3. Kokioje baudžiamojo proceso stadijoje turėtų būti priimamas sprendimas dėl proceso užbaigimo dėl senaties?

Iš vienos pusės, gali pasirodyti beprasmiška ir neekonomiška tęsti baudžiamąjį procesą esant visoms BK 95 straipsnio taikymo sąlygoms. Tačiau, iš kitos pusės, kaip jau minėjome, kiekvienas kaltinamasis turi teisę tikėtis išteisinamojo nuosprendžio, tuo tarpu neišnagrinėjus bylos iš esmės ir ją nutraukus dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties, iš jo tokia teisė būtų atimta. Tiesiog būtų konstatuota, kad asmuo padarė jam inkriminuotą nusikalstamą veiką neištyrus visų įrodymų, o toks išankstinis teiginys pažeistų Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje ir BPK 44 straipsnio 6 dalyje įtvirtintą nekaltumo prezumpcijos principą, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas šio Kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.

Ne mažiau svarbu tai, kad iš asmens yra atimama teisė gintis nuo kaltinimo, įrodinėti savo nekaltumą ir reikalauti išteisinimo. Be to, tokiu būdu nutraukus bylą, t. y. vien tik konstatavus BK 95 straipsnio taikymo sąlygas, tačiau neišnagrinėjus bylos iš esmės ir nenustačius galutinės veikos kvalifikacijos ir kas šią veiką padarė, yra pažeidžiama BPK 44 straipsnio 10 dalyje nustatyta valstybės pareiga ir kiekvieno nukentėjusiojo nuo nusikaltimo teisė reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą

4 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-216/2010. *Teismų praktika*. 2010, 33: 259–271.

veiką padaręs asmuo, bei paneigiama BPK 1 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta baudžiamojo proceso paskirtis, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Todėl manytina, kad net ir tais atvejais, kai senaties terminas sueina dar nepasibaigus baudžiamosios bylos nagrinėjimui, teismas neturėtų skubėti pasinaudoti BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto nuostata ir pradėtą bylą išnagrinėti iki galo ir tik išėjęs priimti sprendimo spęsti, ar bylą reikia nutraukti dėl senaties, ar asmuo turi būti išteisinamas. Tokios pozicijos pastaruoju metu laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Jis plenarinės sesijos priimtoje nutartyje nurodė, kad „*nutraukiant procesą neišnagrinėjus bylos, iš esmės pažeidžiami BPK 1 ir 6 straipsnių reikalavimai bei teisingumo vykdymo principai*“⁵.

Kaip pavyzdį galime paminėti visiems žinomą rašytojo Vytauto Petkevičiaus bylą, kurioje minėtas asmuo Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2005 m. spalio 10 d. nuosprendžiu pagal BK 154 straipsnio 2 dalį dėl šmeižimo buvo išteisintas nepadarius veikos, turinčios nusikaltimo požymių⁶.

Tačiau dėl šio nuosprendžio Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros prokuroras bei nukentėjęsysis Vytautas Landsbergis padavė apeliacinius skundus. Prokuroras apeliaciniame skunde prašė panaikinti apylinkės teismo nuosprendį, perkvalifikuoti V. Petkevičiaus nusikalstamą veiką iš BK 154 straipsnio 2 dalies į BK 313 straipsnio 2 dalį ir baudžiamąją bylą nutraukti dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties, o nukentėjęsysis V. Landsbergis skunde prašė perduoti bylą prokurorui, nes kaltinamasis aktas iš esmės neatitiko BPK 219 straipsnio 1 dalies reikalavimų.

Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. sausio 17 d. nutartimi patenkino nukentėjusiojo V. Landsbergio ir Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros prokuroro apeliacinius skundus, panaikino Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2005 m. spalio 10 d. nuosprendį ir bylą perdavė Lietuvos Respublikos generaliniam prokurorui, nes konstatavo, kad kaltinamasis aktas iš esmės neatitiko BPK 219 straipsnio 1 dalies reikalavimų bei sutiko su apylinkės teismo išvada, kad pats teismas kaltinimo pakeisti negalėjo⁷.

Bylą perdavus prokurorui, V. Petkevičiaus nusikalstama veika iš BK 154 straipsnio 2 dalies buvo perkvalifikuota į BK 313 straipsnio 2 dalį ir byla, vadovaujantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktu, nutraukta dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties. Nutraukus bylą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties iš esmės buvo konstatuota, kad V. Petkevičius padarė nusikalstamą veiką, numatyta BK 313 straipsnyje, nors jokio įtarimo jam pareikšta nebuvo ir bylos aplinkybių tyrimas, turintis patvirtinti nusikaltimo padarymą, atliktas nebuvo. Nors V. Petkevičius nesutiko su tokia teismo nutartimi, bet jos neskundė. Tačiau rašytojas greitai mirė, ir remdamasis minėtu prokuratūros nutarimu V. Landsbergis inicijavo civilinę bylą dėl asmens garbės

5 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos 2008 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100/2008.

6 Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2005 m. spalio 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-00035-463/2005.

7 Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56/06.

ir orumo, kurioje atsakovais tapo rašytojo vaikai. Prokuroro nutarimas perkvalifikuoti veiką iš BK 154 straipsnio, dėl kurio asmuo teismo išnagrinėjus bylą buvo išteisintas, į BK 313 straipsnį ir visiškai netiriant bylos aplinkybių ir neperdavus bylos teismui nagrinėjimui nutraukti remiantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktu iš esmės „nuteisė“ rašytoją. Kadangi bylos nutraukimas dėl senaties nėra įtariamojo ar kaltinamojo išteisinimas, o atvirksčiai – nusikalstamos veikos padarymo konstatavimas – rašytojas šioje byloje iš esmės buvo pripažintas padaręs BK 313 straipsnyje numatytą veiką. Toks prokuroro sprendimas leido ieškovui V. Landsbergiui teigti, kad tėvas buvo apšmeižtas, o teismui, nagrinėjusiam civilinę bylą, tenkinti civilinį ieškinį.

Todėl teisingumo interesai reikalauja spręsti problemą keičiant BPK ir atsisakant BPK 214 straipsnio 1 dalyje, 235 straipsnio 1 dalyje ir 254 straipsnio 4 dalyje numatytos galimybės baudžiamąją bylą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties nutraukti neišnagrinėjus bylos teisme iš esmės.

4. Koku teismo dokumentu turėtų būti nutraukiama byla dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties?

1961 m. BPK 5 straipsnio 1 dalies 3 punkte buvo nustatyta, kad baudžiamoji byla negali būti keliami, o iškelta byla turi būti nutraukta, jeigu yra suėję patraukimo baudžiamajon atsakomybėn senaties terminai. *1961 m. BPK straipsnio 2 dalyje buvo nurodyta, kad jeigu senaties terminai sueina teismo nagrinėjimo stadijoje, teismas nagrinėja bylą iki pabaigos ir priima išteisinamąjį nuosprendį arba apkaltinamąjį nuosprendį ir atleidžia kaltinamąjį nuo bausmės. Tuo pačiu 1961 m. BPK 339 straipsnio 2 dalis nustatė, kad apkaltinamojo nuosprendžio, kuriuo nuteistasis atleidžiamas nuo bausmės dėl senaties, rezoliucinėje dalyje teismas nurodo sprendimą pripažinti teisiamąjį kaltu nusikaltimo padarymu, skiria jam bausmę ir nurodo, kad nuteistasis atleidžiamas nuo bausmės. Be to, 1961 m. BPK 5 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad nutraukti bylą dėl senaties (parengtinio tyrimo metu) neleidžiama, jeigu tam prieštarauja kaltinamasis.* Tokiu atveju bylos procesas toliau vyksta įprastine tvarka.

2002 m. Baudžiamojos proceso kodeksas iš esmės kitaip sureguliuo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties instituto taikymo procesinę pusę.

Autorėnuomone, 1961 m. BPK buvo įtvirtintos teisingesnės nuostatos dėl senaties procesinio reguliavimo: buvo daugiau aiškumo, buvo galimybė kaltinamajam siekti rehabilitacijos – išteisinamojo nuosprendžio, o kitu atveju buvo priimamas apkaltinamasis nuosprendis, nes tik tokiu būdu neginčijamai konstatuojama, ar kaltinamasis yra kaltas ar nekaltas, o ne išvengęs bausmės vien dėl senaties terminų pasibaigimo. Tuo tarpu dabartiniame BPK esant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygoms, nėra aišku, koks procesinis sprendimas turi būti priimtas.

Nėra nustatyta vieningo procesinio dokumento, kurį turėtų priimti teismas, išnagrinėjęs bylą iš esmės ir nusprendęs ją nutraukti dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties. BK 95 straipsnis kategoriškai draudžia esant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygoms priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Tai yra gerai.

Tačiau pagal BPK 303 straipsnio 1 dalį, kuri reglamentuoja nuosprendžių rūšis, teismo nuosprendis gali būti apkaltinamasis arba išteisinamasis. Be to, teismo nuosprendžiui gali būti nutraukiama baudžiamoji byla. Taip pat, vadovaujantis BPK 235 ir 254 straipsniais, bylos parengimo nagrinėti teisme metu ar teisminio nagrinėjimo metu baudžiamoji byla gali būti nutraukta nutartimi.

Iš kitos pusės, teismų praktikoje laikomasi nuostatos, kad tais atvejais, kai dėl vienu nusikalstamų veikų kaltininkas gali būti pripažįstamas kaltu ir paskiriama bausmė, o dėl kitų yra suėjęs apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas, teismas priima nuosprendį, kuriame konstatuoja visų nusikalstamų veikų faktines aplinkybes ir jų atitikimą baudžiamajame įstatyme numatytos atitinkamos nusikalstamos veikos sudėties požymiams ir dėl vienu nusikalstamų veikų kaltininką pripažįsta kaltu pagal atitinkamą BK specialiosios dalies straipsnį ir paskiria bausmę, o dėl kitų, vadovaudamasis BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktu, baudžiamąjį procesą nutraukia suėjęs apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui. Taigi nuosprendis – vienoje dalyje apkaltinamasis, o kitoje – lyg ir toks, koks numatytas BPK 303 straipsnio 4 dalyje – juo nutraukiama byla. Taigi priimamas apkaltinamasis nuosprendis. Tačiau kai kurie teismai tokiais atvejais tos pačios dienos data priima du proceso dokumentus: apkaltinamąjį nuosprendį dėl veikų, už kurias asmuo nuteisiamas, ir nutartį dėl veikų, už kurias asmeniui byla nutraukiama dėl senaties⁸.

Tuo tarpu tais atvejais, kai asmuo kaltinamas vienos nusikalstamos veikos padarymu, dėl kurios bylą nagrinėjant teisme sueina apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai, teismai nuosprendžio nepriima, o paprastai vadovaujasi BPK 254 straipsnio 4 dalimi ir bylą nutraukia teismo nutartimi.

Tačiau, kaip jau minėta, proceso nutraukimas dėl senaties nėra kaltininko išteisinimas. Priimdamas nuosprendį ar nutartį, teismas konstatuoja baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos padarymą ir nurodo baudžiamąjį įstatymą, kurį atitinka padaryta veika, t. y. kvalifikuoja padarytą veiką. To reikalauja įstatymas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika⁹. Tačiau BPK 307 straipsnio 1 dalies 2 punkte pasakyta, kad tik apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu asmuo pripažįstamas kaltu. Tik kaltu pripažintas asmuo laikomas patrauktu baudžiamojon atsakomybėn, tik kaltam asmeniui teismas gali skirti bausmę. Nuo asmens pripažinimo kaltu momento pradeda realizuoti baudžiamoji atsakomybė¹⁰. Todėl nutraukiant baudžiamąją bylą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties negali būti priimamas apkaltinamasis nuosprendis ir asmuo nėra pripažįstamas kaltu. Tačiau ta aplinkybė, kad asmuo nėra pripažįstamas kaltu, nereiškia, jog byla negali būti baigta nagrinėti ir negali būti konstatuota, kad buvo padaryta nusikalstama veika. Net norint asmenį pripažinti nekaltu ir priimti išteisinamąjį

8 Šilutės rajono apylinkės teismo 2009 m. rugpjūčio 27 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 1-10-351-2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-504/2010.

9 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-216/2010, *supra* note 3.

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos 1999 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-280/1999. *Teismų praktika*. 1999, 12: 321–323.

nuosprendį reikalaujama byla išnagrinėti iki galo. Kodėl to nereikalaujama BPK esant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygoms?

Kaip pavyzdį galime paanalizuoti BPK 303 straipsnio 4 dalyje numatytą nuosprendžio rūšį, kuriuo baudžiamoji byla nutraukiama atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės. BPK 305 straipsnio 4 dalyje pasakyta, kad nuosprendžio, kuriuo baudžiamoji byla nutraukiama, aprašomojoje dalyje nurodomos šio straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose numatytos aplinkybės, o būtent, įrodytos pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės, t. y. nurodoma jos padarymo vieta, laikas, būdas, padariniai ir kitos svarbios aplinkybės bei įrodymai, kuriais grindžiamos teismo išvados, ir motyvai, kuriais vadovaudamasis teismas atmetė kitus įrodymus, nusikalstamos veikos kvalifikavimas, taip pat atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai ir motyvai. Nuosprendžio, kuriuo nutraukiama baudžiamoji byla, rezoliucinėje dalyje, kaip nustatyta BPK 307 straipsnio 5 dalies 2 punkte, nurodomas sprendimas atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Kaip matome, nuosprendžio, kuriuo nutraukiama baudžiamoji byla atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės, aprašomojoje dalyje konstatuojama, kad padaryta nusikalstama veika ir jos kvalifikavimo motyvai, o tokio nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nurodomas sprendimas atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. *Akivaizdu, kad nusikalstamos veikos padarymą galima konstatuoti ne tik apkaltinamuoju nuosprendžiu, bet ir BPK 303 straipsnio 4 dalyje numatytu nuosprendžiu, kuriuo nutraukiama byla.* Toks procesinis sprendimo įforminimas leistų viename akte išspręsti daugelį svarbių klausimų, kurie nutraukus būtų dėl senaties nutartimi lieka neišspręsti.

Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties institutas turi daug panašumų su atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutu, o kai kurie mokslininkai apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatį laiko net atskira atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšimi¹¹. Juk tiek esant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygoms, tiek atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygoms ir pagrindams, asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn: jo atžvilgiu nepriimamas apkaltinamasis nuosprendis ir neskiriama bausmė. Skirtumas tik tas, kad, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminams, jis praranda pareigą atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus, tuo tarpu atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės asmuo vis dar turi pareigą būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, tačiau dėl tam tikrų baudžiamajame įstatyme įtvirtintų sąlygų ir pagrindų, susijusių su jo asmenybe bei padarytos nusikalstamos veikos pavojingumu, jis nuo pareigos atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus atleidžiamas.

Todėl, mūsų nuomone, esant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygoms, teisme išnagrinėjus būtų iš esmės turėtų būti priimamas nuosprendis, kuriuo nutraukiama baudžiamoji byla, kaip tai numatyta BPK 303 straipsnio 4 dalyje. Aišku, būtina minėti Baudžiamojos proceso kodekso straipsnį papildyti nuostata, kad teismas nuosprendžiu nutraukia baudžiamąją bylą ne tik kai yra BK bendrosios ir spe-

11 Plačiau žiūrėti: Piesliakas, V. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. *Socialistinė teisė*. 1979, 2: 8–11; Piesliakas, V. *Vidy osvobozhdenija ot ugovnoj otvetstvenosti* [The Types of Release of Criminal Liability]. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė*. 1980, 15(2): 59–64; Piesliakas, V. *Ugolovnaja otvetstvenost i osvobozhdenija ot nejo* [Criminal Liability and Release from it]. Minsk, 1988.

cialiosios dalies atitinkamuose straipsniuose nurodyti pagrindai atleisti kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės, bet ir esant BK 95 straipsnio 1 dalyje numatytiems apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygoms. Tokio nuosprendžio, kuriuo baudžiama byla nutraukiama dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties, aprašomojoje dalyje būtų nurodytos įrodyta pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės, įrodymai, kuriais grindžiamos teismo išvados, ir motyvai, kuriais vadovaudamasis teismas atmetė kitus įrodymus, o rezoliucinėje dalyje – nusikalstama veika, dėl kurios padarymo priimamas sprendimas nutraukti bylą vadovaujantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktu.

5. Civilinio ieškinio klausimo išsprendimas procesą nutraukiant dėl senaties

Remiantis BPK 109 straipsniu asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turčinės ar neturčinės žalos, turi teisę baudžiamajame procese pareikšti įtariamajam ar kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį. Teismas jį nagrinėja kartu su baudžiamąja byla. Tačiau užsitęsęs bylos nagrinėjimui ir suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminams, pagal dabartiniu metu BPK įtvirtintą teisinį reguliavimą bylą nutraukus prokuroro nutarimu (pagal BPK 214 straipsnio 1 dalį) ar teismo nutartimi (pagal BPK 235 straipsnio 1 dalį ar 254 straipsnio 4 dalį) nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo klausimai lieka neišspręsti. To priežastis BPK 115 straipsnis (Civilinio ieškinio išsprendimas), kuris nustato, kad *tik priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį* teismas, remdamasis įrodymais dėl civilinio ieškinio pagrįstumo ir dydžio, visiškai ar iš dalies patenkina pareikštą civilinį ieškinį arba jį atmeta. Tik išimtiniais atvejais, kai negalima civilinio ieškinio tiksliai apskaičiuoti neatidėjus baudžiamosios bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos, teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, gali pripažinti civiliniam ieškoviui teisę į ieškinio patenkinimą, o klausimą dėl ieškinio dydžio perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka. Tuo tarpu *priimdamas išteisinamąjį nuosprendį, teismas arba atmeta civilinį ieškinį, jeigu neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo darant nusikalstamą veiką, arba palieka civilinį ieškinį nenagrinėtą*, jeigu kaltinamasis išteisinamas dėl nusikaltimo ar baudžiamąjo nusižengimo požymių turinčios veikos nebuvimo. Šiuo atveju civilinis ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka.

Tuo atveju, jei apkaltinamuoju nuosprendžiu asmuo dėl vieno nusikaltimų pripažįstamas kaltu, o dėl kitų byla nutraukiama dėl senaties, žalos atlyginimo klausimas sprendžiamas tik dėl tų nusikaltimų, dėl kurių asmuo nuteisiamas. Dėl kitų nusikaltimų paliekama teisė spręsti klausimą atskiro civilinio proceso tvarka. Visagino miesto apylinkės teismo 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendžiu N. G. nuteistas pagal BK 222 straipsnio 1 dalį 60 MGL (7500 Lt) dydžio bauda. Taip pat N. G. pripažintas kaltu, padaręs nusikaltimus, numatytiems BK 300 straipsnio 1 dalyje ir BK 183 straipsnio 1 dalyje (dėl 7337,20 Lt pasisavinimo A. D. vardu ir 3737,20 Lt pasisavinimo R. Ž. vardu pagal atitinkamus kasos išlaidų orderius), ir šioje dalyje byla nutraukta, suėjus patraukimo bau-

džiamojon atsakomybėn senaties terminui. Iš N. G. priteista 11 074,40 Lt VŠĮ Centrinei projektų valdymo agentūrai.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjęs šią bylą kasacine tvarka dėl civilinio ieškinio išsprendimo, kai baudžiamoji byla nutraukiama dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties, pažymėjo, kad Visagino miesto apylinkės teismas 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendžiu kasatoriui dėl BK 300 straipsnio 1 dalyje ir BK 183 straipsnio 1 dalyje numatytų nusikalstamų veikų baudžiamąjį procesą nutraukė dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties ir priteisė iš kasatoriaus 11 074,40 Lt VŠĮ Centrinei projektų valdymo agentūrai turtinei žalai atlyginti.

BPK 109 straipsnyje pasakyta, kad asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamajoje byloje pareikšti kaltinamajam arba už kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį. Teismas jį nagrinėja kartu su baudžiamąja byla. BPK 115 straipsnio 1 dalyje pasakyta, kad, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, teismas, remdamasis įrodymais dėl civilinio ieškinio pagrįstumo ir dydžio, visiškai ar iš dalies patenkina pareikštą civilinį ieškinį arba jį atmeta. Taigi civilinis ieškinyvisiškai ar iš dalies patenkinamas tik priimant teismo apkaltinamąjį nuosprendį ir tik kai: 1) fiziniam ar juridiniam asmeniui padaryta žala; 2) kaltinamojo veika turi nusikaltimo ar baudžiamajo nusizengimo požymių; 3) tarp nusikalstamos veikos ir atsiradusios žalos yra priežastinis ryšys. Tačiau BPK tiesiogiai nėra nustatyta, kaip turėtų būti išsprendžiamas civilinis ieškinyvis, kai baudžiamasis procesas nutraukiamas vadovaujantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktu, t. y. dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties.

Priėmus teismo sprendimą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo, baudžiamieji teisiniai santykiai tarp asmens ir valstybės nutrūksta, nes išnyksta kaltininko pareiga atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus. Taigi jo atžvilgiu baudžiamoji atsakomybė negali būti įgyvendinama, t. y. negali būti priimamas apkaltinamasis nuosprendis, skiriama bausmė ir negali atsirasti teistumas. Kadangi civilinis ieškinyvis baudžiamajoje byloje yra baudžiamųjų teisiųjų santykių dalis, šiems santykiams pasibaigus, civilinio ieškinio tenkinimas negalimas. Todėl nutraukus baudžiamąją bylą dėl senaties civilinis ieškinyvis baudžiamajoje byloje paliekamas nenagrinėtas. Palikus civilinį ieškinį nenagrinėtą baudžiamajoje byloje, toks ieškinyvis gali būti reiškiamas civilinio proceso tvarka.

Todėl apylinkės teismas kasatoriui dėl BK 300 straipsnio 1 dalyje ir BK 183 straipsnio 1 dalyje numatytų nusikalstamų veikų nutraukdamas bylą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminų ir priteisdamas iš jo 11 074,40 Lt VŠĮ Centrinei projektų valdymo agentūrai turtinei žalai atlyginti, netinkamai taikė Civilinio kodekso ir Baudžiamajo proceso kodekso normas, susijusias su civilinio ieškinio baudžiamajoje byloje išsprendimu, todėl teismų sprendimai keistini. Panaikinta Visagino miesto apylinkės teismo 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendžio ir Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 13 d. nutarties dalis dėl 11 074,40 Lt priteisimo iš N. G. VŠĮ Centrinei projektų valdymo agentūrai ir nuspręsta civilinį ieškinį

šioje dalyje palikti nenagrinėtą¹². Taip pat sprendžiamas klausimas, kai baudžiamasis procesas dėl senaties nutraukiamas prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi.

Tačiau tokiu teisiniu reguliavimu apsunkinamas nukentėjusiųjų materialinių teisių įgyvendinimas. Nukentėjusieji dėl žalos atlyginimo turi kreiptis civilinio proceso tvarka. Tokia situacija, mūsų nuomone, nėra gera. Mūsų požiūriu, civilinis ieškinys turėtų būti sprendžiamas ir nutraukiant bylą dėl senaties. Bet tam reikia keisti įstatymus. Iš vienos pusės, keisti reikia BPK 115 straipsnio dispoziciją, iš kitos, priimti kitokį procesinį dokumentą dėl proceso pabaigos, o būtent – nuosprendį.

Tačiau kyla kitas klausimas: ar nuosprendyje, kuriuo baudžiamoji byla nutraukiama dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties, gali būti sprendžiamas žalos atlyginimo klausimas? Juk asmuo kaltu nepripažįstamas.

Panagrinėkime teismų praktiką panašios kategorijos bylose dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės. Teismų praktikoje sprendžiant šį klausimą vyrauja dvejopa nuomonė: arba ieškinio nenagrinėti paliekant nukentėjusiajam teisę jį pareikšti civilinio proceso tvarka, arba civilinio ieškinio klausimus išspręsti iš esmės, t. y. civilinį ieškinį visiškai ar iš dalies patenkinti arba jį atmesti.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas apžvalgoje „Dėl teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose“ laikosi nuomonės, kad, nuosprendžiu atleidęs kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės, teismas, jeigu žala neatlyginta, civilinio ieškinio klausimus išsprendžia iš esmės, t. y. pareikštą civilinį ieškinį visiškai ar iš dalies patenkina arba jį atmets¹³. Tokią poziciją Lietuvos Aukščiausiasis Teismas motyvuoja tuo, kad BPK 303 straipsnio 4 dalyje numatytas nuosprendis atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ir nutraukti bylą yra išskirtinės svarbos procesinis dokumentas baudžiamajame procese, kuris priimamas iš esmės išnagrinėjus baudžiamąją bylą. Čia fiksuojami svarbiausi procese priimami sprendimai, tarp jų ir BPK 307 straipsnio 6 dalyje nustatytas įpareigojimas kiekvieno nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nurodyti sprendimą dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo.

Nors nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas asmuo atleidžiamas ir nuo visų baudžiamosios atsakomybės turinį sudarančių pasekmių (nepriimamas apkaltinamasis nuosprendis, neskiriama baismės, nėra teistumo), tačiau tai neeliminuoja deliktinės civilinės atsakomybės sąlygų. Juk net ir atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ir nuosprendžiu nutraukiant bylą yra konstatuojama, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, fiziniam ar juridiniam asmeniui dėl to buvo padaryta žala, o tarp nusikalstamos veikos ir atsiradusios žalos yra priežastinis ryšys.

Kalbant apie civilinio ieškinio išsprendimą esant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygoms, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo kasacinėse nutartyse pasisako, kad esant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygoms civilinis ieškinys byloje turi būti paliktas nenagrinėtas, paliekant teisę jį pa-

12 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-216/2010, *supra* note 3.

13 Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, 29: 492–493.

reikšti civilinio proceso tvarka, nes „BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte nurodytas reikalavimas nutraukti pradėtą baudžiamąjį procesą, jeigu suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai, iš esmės reiškia ir reikalavimą nutraukti byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimą. Civilinis ieškinys yra baudžiamąjo proceso teisinių santykių dalis, todėl, jiems nutrūkus, tampa negalimas ir civilinio ieškinio išsprendimas iš esmės – jo tenkinimas arba atmetimas“¹⁴.

Tačiau vargu ar tai tinkamas problemos sprendimo būdas. Juk ir nutraukus procesą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties ir dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, konstatuojama, kad padaryta nusikalstama veika, fizinis ar juridinis asmuo dėl to patyrė žalą, o tarp žalos ir padarytos veikos yra priežastinis ryšys. Tačiau įstatyme įtvirtinta bylos nutraukimo forma trukdo iš karto išspręsti padarytos žalos atlyginimo klausimą.

Taigi tik įtvirtinus proceso nutraukimo dėl senaties teismo nuosprendžiu galimybę nebūtų jokių kliūčių byloje pareikštą nukentėjusiojo asmens civilinį ieškinį išspręsti iš esmės, t. y. pareikštą civilinį ieškinį visiškai ar iš dalies patenkinti arba jį atmesti, net ir suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminams. Aišku, prieš tai papildžius BPK 303 straipsnio 4 dalį, kad teismas nuosprendžiu nutraukia bylą ne tik kai yra BK bendrosios ir specialiosios dalies atitinkamuose straipsniuose įtvirtinti pagrindai ir sąlygos atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, bet ir kai yra BK 95 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatytos apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygos.

Igyvendinus pasiūlymus, kad bylą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties, išnagrinėjęs iš esmės ir priėmęs nuosprendį, gali nutraukti tik teismas, būtų užtikrinamos tiek kaltinamojo teisės, kad jo bylą per kuo trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, tiek nukentėjusiojo teisės į dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą.

Išvados

1. Bylos nutraukimas dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties ikiteisminio tyrimo arba bylos parengimo nagrinėti teisme metu, taip pat teisme neišnagrinėjus bylos iš esmės, pažeidžia nukentėjusiojo ir kaltininko teises, kad nusikalstama veika padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (BPK 1 straipsnio 1 dalis). Todėl būtina keisti BPK ir įtvirtinti, kad tik išnagrinėjęs bylą iš esmės teismas gali ją nutraukti dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties.

2. Bylą nutraukiant vadovaujantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktu dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties asmens padėtis yra dvilypė: iš vienos pusės, konstatuojamas nusikalstamos veikos padarymas; iš kitos, jis nėra pripažįstamas kaltu,

14 Baudžiamąjo proceso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalga, *supra* note 2; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-260/2006.

nes pripažinti asmenį kaltu pagal BPK 307 straipsnį leidžiama tik apkaltinamuoju nuosprendžiu.

3. Esant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties taikymo sąlygoms teisme išnagrinėjus bylą iš esmės turėtų būti priimamas nuosprendis, kuriuo nutraukiama baudžiamoji byla, kaip tai numatyta BPK 303 straipsnio 4 dalyje.

4. Byloje pareikšti civiliniai ieškiniai turėtų būti išnagrinėti net ir nutraukus bylą dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties, nes yra visos civilinės deliktinės atsakomybės sąlygos: padaryta nusikalstama veika, dėl jos atsiradusi žala bei priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių. Tačiau tam įgyvendinti baudžiamąjį procesą įstatyme pirmiausia turi būti įtvirtinta, kad esant apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties sąlygoms byla nutraukiama nuosprendžiu.

Literatūra

- Baudžiamąjį procesą kodekso normų, nustatančių aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, taikymo teismų praktikoje apžvalga. *Teismų praktika*. 2010, Nr. 33.
- Bikelis, S.; Nikartas, S.; Uselė, L. *Senaties institutas baudžiamąjoje teisėje*. Teisės institutas, 2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos 1999 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-280/1999. *Teismų praktika*. 1999, Nr. 12.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-260/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos 2008 m. sausio 15 d. nutartis nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-P-100/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-216/2010. *Teismų praktika*. 2010, Nr. 33.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-504/2010.
- Piesliakas, V. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. *Socialistinė teisė*. 1979, 2.
- Piesliakas, V. *Vidy osvobozhdenija ot ugolovnoj otvetstvenosti* [The Types of Release of Criminal Liability]. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė*. 1980, 15(2): 59–64.
- Piesliakas, V. *Ugolovnaja otvetstvenost i osvobozhdenija ot nejo* [Criminal Liability and Release form it]. Minsk, 1988.
- Šilutės rajono apylinkės teismo 2009 m. rugpjūčio 27 d. nuosprendis baudžiamąjoje byloje Nr. 1-10-351-2009.
- Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.
- Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2005 m. spalio 10 d. nuosprendis baudžiamąjoje byloje Nr. 1-00035-463/2005.
- Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 1A-56/06.

THE STATUTE OF LIMITATIONS OF A CRIMINAL JUDGEMENT IN LEGAL PRACTICE

Eglė Riaubaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The Parliament of Lithuania has recently adopted a Law on the Extension of the Statute of Limitations. This problem was frequently discussed in press and among the public when one case or other was dismissed due to the Statute of Limitations. According to Article 95 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania of 2000, the period of limitation was two years in the event of commission of a criminal offence, five years in the event of a minor crime, eight years in the event of a less serious crime, ten years in the event of a serious crime, fifteen years in the event of a grave crime, and twenty years in the event of commission of the crime of murder. The Law of June 15, 2010 establishes the following extensions to the periods of limitation: three years for a criminal offence, eight years for a minor crime, twelve years for a less serious crime, fifteen years for a serious crime, twenty five years for a grave crime, and thirty years for murder.*

The article touches upon the problems of application of the provisions of the Statute of Limitations in the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania. According to Article 95, the sentence of conviction shouldn't be passed if conditions of the Statute of Limitations occur. However, acquittal sentence should be possible in this case. It is normal. A person has a right to defend themselves. However, sentence should be passed just after hearing the case according to the provisions of Code of Criminal Procedure. But Article 3 provides for that the procedure shouldn't be opened in case of appearance of terms of limitation. The above-mentioned provision explains it this way: criminal procedure should be closed immediately after coming to terms with limitation. So the court applies the provision of the law. This provision makes it difficult to seek acquittal in particular cases. Terms of limitation in different cases occur in various stages of criminal procedure: in pre-trial procedure, and in court hearing. The author explores the situation arising in cases when terms of limitation occur in pre-trial investigation. The author criticizes the provisions of the law allowing the prosecutor to close the case due to the terms of limitation.

Terms of limitation are bound to the category of offence. There are terms of limitation of different lengths due to the crimes of different severity. The more severe the crime, the longer the term of limitation. However, at the starting stage of investigation it is difficult to precisely qualify the offence. So mistakes can be made, when a more severe crime is qualified as less severe and provisions of the Statute of Limitations are being applied.

The author suggests that during court hearings the case judge can decide on the decision, because the decision to close the case during the pre-trial investigation does not conform to the principle of fair trial.

The second problem exploited in the article concerns the kind of judgement that the court passes due to the terms of limitation. The problem is that in case of closing the period of limitation, the court passes not a sentence, but another kind of act that is not equal nor

comparable to a sentence. Thus, the court is not able to resolve a whole range of questions, for instance, the issue of the civil damage awards. The situation is even worse when a decision to apply the provisions of the Statute of Limitations is taken not by a court, but by a prosecutor.

The author has come to the conclusion that only the court should be entitled to decide on applying the provisions of the Statute of Limitations and then pass a sentence comparable to a sentence in case of remission from criminal liability, as provided for in Article 303(4) of the Code of Criminal Procedure of Lithuania.

Keywords: *statute of limitations, criminal liability, to pass a sentence.*

Eglė Riaubaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir kriminologijos katedros lektorė, doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis, baudžiamoji atsakomybė, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės.

Egle Riaubaite, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, Lecturer, Doctoral Student. Research interests: statute of limitations, criminal responsibility, release from criminal responsibility.